

ŞERHU'L- AHLÂKÎ'L-'ADUDİYYE

ŞERHU'L- AHLÂKÎ'L-'ADUDİYYE

AHLÂK-I ADUDİYYE ŞERHİ

Şemsüddîn el-Kirmânî

Metin ve Çeviri
Mervenur Yılmaz

YAYIN NO: 1563
İLEM Kitaplığı No: 12
İslâm Ahlâk Düşüncesi No: 08
ISBN: 978-605-320-469-5
© 1. Basım, Ağustos 2016

ilem
KİTAPLIĞI
ilem.org.tr

nobel
nobelyayin.com

ŞERHU'L- AHLÂKÎ'L-ADUDİYYE / ŞEMSÜDDİN EL-KİRMÂNÎ

Mervenur Yılmaz

Copyright 2016, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Ömer Türker

Sayfa ve Kapak Tasarımı: Furkan Selçuk Ertargin
Baskı ve Cilt: Önka Kağıt Ürünleri İmalat San. ve Tic. Ltd. Şti. Sertifika No.: 20419
Büyük Sanayi 1. Cad. Keskinler İş Merkezi No: 80 İskitler / ANKARA

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Yılmaz, Mervenur.

Şerhu'l- Ahlâkî'l-Adudiyye / Şemsüddin el-Kirmânî / Mervenur Yılmaz

1. Basım, 136 s., 165x240 mm

Kaynakça yok, dizin var.

ISBN: 978-605-320-469-5

1. Ahlâk-Adudiyye 2. Şemsüddin el-Kirmânî 3. Ameli Felsefe

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Kida, Prefix, N-T Mağazaları ve Gökkuşluğu Dağıtım

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay / ANKARA
Tel: 0312 418 20 10 Faks: 0312 418 30 20
Rasimpasha Mah. Söğütözüçayır Sok. No.: 16/21 Kat: 5
Kadıköy / İSTANBUL Tel / Faks: +90 (216) 449 20 01
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

www.nobelkitap.com

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Takdim	9
Önsöz	11
Giriş: Şerhu'l- Ahlâki'l-Adûdiyye	13
Mukaddime	20
 Birinci Makale	 26
<i>Nazarî Ahlâk</i>	
 İkinci Makale	 64
<i>Ahlâkî Erdemlerin Kazanılması ve Korunması</i>	
 Üçüncüsü Makale	 96
<i>Ev İdaresi</i>	
 Dördüncü Makale	 114
<i>Devlet Yönetimi</i>	
 Dizin	 130

Sunuş

Ahlâk alanı geniş bir ilimler ağını ilgilendirmektir. Bizatihi pratiğe dönük sonuçlar vermesi her an ortaya çıkan eylemlerle onu ilişkili kılarken, yapılacak eylemin bilgisi ve ona dair meselelere dönük düşünce üretimi ise teorik olan yöne işaret eder. Pek çok alanı ilgilendirmesi ve insan eylemleriyle olan irtibatı sebebiyle ahlâk disiplini, derinlemesine incelenmeyi hak etmektedir. Bugüne dair düşünce üretecek bizlerin sahih bir birikimi tesis edebilmemiz ise öncelikle İslam düşüncesi içerisindeki ahlâkı tüm yönleriyle bilmemizi gerekmektedir.

Bu amaca binaen 2013 yılından itibaren bünyesinde yer alan kurumlara strateji ve politika üreten bir kurum olan İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) olarak İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi'ni başlattık. 2016 yılı itibarıyla dördüncü yılını tamamlayacak olan projede çok sayıda faaliyet ve yayın gerçekleştirildi. Geniş katılıma açık olan Ahlâkın Temeli ve Ahlâkî Müeyyide Üzerine Konuşmalar Dizisi'nde alana dair önemli sorunlar masaya yatırıldı. İslam ahlâk düşüncesinin temel özellikleri, ahlâkî önermelerin kaynağı ve İslam düşüncesinde ortaya çıkmış mizaç teorileri hakkında nitelikli sunumların yapıldığı yuvarlak masa toplantıları düzenledik. Bunun dışında daha özel konular üzerine çalıştaylar gerçekleştirdik. Böylece alanın daha önce üzerinde durulmayan meselelerine dair nitelikli katkılar ortaya çıktı. Konuşmalarda ve yuvarlak masa toplantılarında yapılan sunumlar projede yer alan akademisyenler tarafından makaleye dönüştürülerek kitaplarda yayımlandı. Öte yandan proje kapsamında miladi 8. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye kadar ahlâk alanında yer alan yazma eserlerin tamamının kataloglamasını yaptırдық. Bu önemli çalışma ile ahlâk alanına dair tüm birikimi bir arada görme imkanına kavuştuk. Bir hafıza tazeleme olarak da görülebilecek bu çalışma ile ahlâka dair yapılacak yeni araştırmalara ciddi bir ivme kazandırmış olduk.

Elinizde bulunan Ahlâk-ı Adudiyye şerhleri de projede gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biridir. 12. yüzyılda Adûduddîn el-İcî tarafından yazılan *Ahlâk-ı Adudiyye* üzerine kaleme alınan şerhlerden üçünü daha önce yayımlamıştık. Metin üzerine kaleme alınan dört ayrı şerhi ise Nobel İLEM Kitaplığı içerisinde yayımlıyoruz. Müteahhir dönem ahlâk düşüncesini takip etmek adına büyük bir kıymeti haiz olan *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye* geleneğini böylelikle ilgili literatürü takip etmek isteyen araştırmacıların istifadesine sunmuş olacağız. Proje neticesinde ahlâk alanında nazari bir birikimi ortaya çıkardık; şimdi sıra bunun uygulamalı ahlâk alanına taşınmasında.

Bu vesileyle proje koordinatörü Ömer Türker'i; kitapları yayıma hazırlayan Kübra Bilgin Tiryaki'yi, tahkik ve tercümeleri gerçekleştirerek çalışmaya katkı sağlayan çevirmen ve editörleri tebrik ediyorum. İLKE ve İLEM olarak yürüttüğümüz bu projenin nitelikli çalışmalara vesile olmasını temenni ediyorum.

Dr. Lütfi Sunar

İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği
Yürütme Kurulu Başkanı

Takdim

13. yüzyıldan sonra İslam dünyasındaki ilim gelenekleri önemli ölçüde belli başlı eserler etrafında kaleme alınan şerh ve haşiyelerle devam eder. Bu bağlamda İslam düşüncesinin müteahhirûn dönemi *Hidâyetü'l-hikme*, *Hikmetü'l-ayn*, *Şerhu'l-Mevâkıf fi ilmi'l-kelam*, *Şerhu'l-Makâsıd*, *Şerhu'l-Akâid*, *Akâid-i Adudiyye*, *Füsûsu'l-hikem*, *Miftâhu'l-gayb* gibi çeşitli ilim dallarında kaleme eserlerin tarihi olarak okunabilir. Bu türlü klasikleşmiş risale ve kitap yazarları arasında Adudiddin el-Îcî'nin bilhassa zikredilmesi gerekir. Îcî, *er-Risâletü'l-Vaz'iyye*, *Akâid-i Adudiyye*, *el-Mevâkıf*, *Şerhu Muhtasaru'l-Müntehâ* eserleriyle dilbilim, kelam ve fıkıh usûlü alanlarında yazım geleneği oluşturmalarının yanı sıra ahlâk ve siyaseti teorik ve pratik yönleriyle ele aldığı *Ahlâk-ı Adudiyye* adlı risalesiyle de ahlâk ve siyaset alanında bir yazım geleneğinin oluşmasına vesile olmuş; *Ahlâk-ı Adudiyye* üzerine sonraki yüzyıllarda irili ufaklı pek çok şerh kaleme alınmıştır.

Bununla birlikte ahlâk düşüncesi, müteahhirûn dönemine ilişkin çalışmaların azlığından payını almasının yanı sıra genel olarak İslam düşüncesinin en az çalışılan alanlarından da biridir. Bunda iki şeyin büyük etkisi vardır. Birincisi ahlâkın, daha ziyade pratik bir mesele olarak kavranıp teorik kabullerin ahlâkî tercihlere yansımalarını takip etmenin güçlüğüdür. İkincisi ise ahlâk alanının İslam düşüncesinin diğer alanlarına nispetle daha zayıf olduğuna dair genel bir kanıdır. İbn Sînâ ve Fahreddin er-Râzî gibi İslam'ın büyük düşünürlerinin ahlâk alanında kapsamlı eserler telif etmemiş olmasının bu kanıyı destekleyici bir unsur olarak karşımızda dursa da bilhassa kelam, felsefe ve tasavvuf arasındaki ilişkinin konu, mesele ve gaye bakımından yeniden tartışmaya açıldığı ve disiplinlerarası çalışmaların arttığı 13. yüzyıl ve sonrasında ahlâk ve siyasete dair çalışmalarda kayda değer bir artışın olduğu gözlenmektedir. Hiç kuşkusuz ahlâk

düşüncesinin 13. yüzyıl sonrasındaki sürecini takip etmek ve müteahhirün dönemi İslam düşüncesinin hususiyetlerini belirli bir literatür çerçevesinde incelemek için bu literatürün çalışılması gerektiği açıktır.

Bu amaçla İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) bünyesinde “İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi” başlatarak *Ahlâk-ı Adudîyye* geleneği kapsamında yer alan ve şimdiye kadar tahkik ve tercümesi yapılmamış eserlerin tahkiki, tercümesi, İslam ahlâk düşüncesi tarihi açısından değerlendirilmesi, İslam düşünürleri tarafından kaleme alınan ahlâk eserlerinin olabildiğince yetkin ve bilgilendirici bir katalogunun hazırlanması, ahlâkın teorik ve pratik sorunlarının hem genel ahlâk literatüründen hem de özel olarak *Ahlâk-ı Adudîyye* literatüründen hareketle tartışılmasını hedefledik. Kirmânî'nin *Şerhu Ahlâk-ı Adudîyye* adlı eserinin tahkik ve tercümesi de bu kapsamda hazırlanan çalışmalardan biriydi. Bu bağlamda iki yılı aşkın süre zarfında gerek projenin diğer kalemlerine katkı yapan gerekse bu eserin tahkik ve tercümesini yapan sevgili Mervenur Yılmaz'a ve çalışmanın editörlüğünü üstlenen muhterem dostum Osman Demir'e çok teşekkür ediyor ve bu çalışmanın İslam ahlâk düşüncesi çalışmalarına katkı yapmasını diliyorum. Başta sevgili dostum Lütfi Sunar olmak üzere, bütün bu çalışmalarımızda bize maddî imkanlarını seferber eden ve çalışma ortamını hazırlayan İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği yöneticilerine teşekkür ediyorum.

Ömer Türker

Önsöz

Ahlâk-ı Adudiyye üzerine yazılan diğer şerhlere nispetle daha küçük bir hacme sahip olan bu şerh, Adudiddîn el-İcî'nin öğrencisi olan Kirmânî tarafından yazılmış ve İcî'nin vefatından önce tamamlanmıştır. Bu sebeple daha sonra yazılan diğer şerhlere içerik açısından kaynaklık etmiştir.

Kuşkusuz bu metnin tahkik ve tercümesinin tamamlanması sürecinde birçok kişinin katkısı oldu. Projeye yönelmemi sağlayan ve tercümeyi Arapçasıyla karşılaştıran kıymetli hocam Doç. Dr. Ömer Türker'e teşekkürlerimi sunarım. Metnin inşasında ve tercüme konusunda değerlendirme ve düzeltmelerini benimle paylaşan kıymetli editörüm Doç. Dr. Osman Demir'e teşekkür ederim. Çalışmayla ilgili teknik meselelerde desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Yrd. Doç. Mustakim Arıcı'ya da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, çalışma boyunca ve özellikle tahkik sürecinde desteğini gördüğüm kıymetli dostum Selime Çınar'a ve hadislerin tahriri konusunda yardım aldığım Kutlu Okan'a teşekkürü bir borç bilirim.

İslam Ahlâk Projesi Ömer Türker'in koordinatörlüğünde, İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) tarafından 2013 yılında başlatılmıştır. Elinize geçen bu çalışma, projenin tahkik ve tercüme kısmında çalışılan eserlerden biridir. Bu projede çalışmalarımıza her türlü desteğini sunan İLKE ve İLEM yöneticilerine ve çalışanlarına, projen asistanı Kübra Bilgin Tiryaki'ye verdikleri emekten dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca proje kapsamında verdiği ahlâk felsefesi dersleriyle tarihsel bir perspektif kazanmama vesile olan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Hümeysra Özturan'a müteşekkirim. Son olarak, çalışmanın yayını gerçekleştiren Nobel Yayıncılık çalışanlarına teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmanın genelde İslam ahlâk düşüncesi alanına özelde Ahlâk-ı Adudiyye geleneğinin anlaşılmasına küçük bir katkı olmasını umuyorum.

Mervenur Yılmaz

Üsküdar 2016

Giriş

Şerhu'l- Ahlâki'l-'Adûdiyye

Şârihin Biyografisi ve Eserleri

Tam adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Kirmânî olan şârih, h.717/m.1317 yılında Kirman'da dünyaya gelmiştir. Fakat *Buğyetü'l-vu'ât*'ta, Kirmân'a göç ettiği ifadesi olduğundan dolayı, başka bir yerde doğmuş olma ihtimali de vardır.¹ İlk eğitimini doğduğu yerde, babası Bahâuddin'den alan Kirmânî, daha sonra Şîrâz'a gitmiştir. Oğlu Şeyh Takiyyüddîn Yahyâ'nın söylediğine göre, burada on iki yıl boyunca çeşitli alanlarda rahle-i tedrisinden geçeceği Adûduddîn el-Îcî'nin öğrencisi olmuştur.² Bu çalışmadaki söz konusu şerhin yanı sıra, hocasının *Mevâkıf* ve *Fevâ'id* adlı eserlerine de şerh yazmıştır.³

Daha sonra hacca giden Kirmânî, otuz yıl boyunca öğretimle meşgul olacağı Bağdât'a yerleşmiştir. Şam'a ve Mısır'a da giden şârih, Câmî'u'l-ezher muhaddisi Nâsiruddîn el-Fârûkî'den Buhârî'nin *el-Câmî'us-sahihi*'ni dinlemiş ve Buhârî'nin *Kevâkibü'd-derârî* adlı kitabını şerh etmiştir. Bizim çalışmamızda ele aldığımız ahlâk ilmi ile ilgili şerhinin yanı sıra, hadis, mantık ve dil alanında da şerhler yazmıştır.⁴ Biyografisinin verildiği kitaplarda aynı zamanda fıkıh, tefsir, hadis ve dil alanlarında imam ve alim olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca, yetkin bir ahlâka sahip, daima mütebessim ve tevazu sahibi olduğu, hatta sultanların evine gelip kendisinden nasihat ve dua istediği bilgisi verilmektedir.⁵

1 Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979), I, s.279-280.

2 İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1931), IV, s. 310-311.

3 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, tsh. İbnülemin Mahmûd Kemal İnâl, (İstanbul: Milli eğitimi basımevi,1951), II, s.172. ayrıca bkz. Tahsin Görgün, "Îcî, Adudüddin", *DİA* (2000), XXI, s. 412.

4 Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife), II, s.292.

5 Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, s. 279.

Evinin damından düşmesi sonucu ayağı sakat kalan Kirmânî, yaptığı son hacdan dönerken h.786/m.1384 yılında Ravd-u Mühenna'da (Mihnâ) vefat etmiştir. Cenazesi Bağdat'a getirilerek Ebu İshak eş-Şîrâzî'nin kabri yanında kendisinin hazırladığı mezara defnedilmiştir.⁶

Kirmanî'nin çalıştığımız bu şerhinden başka önemli eserlerinden bazıları şunlardır:

1. *Şerhu'l-Mevâkıf fî'l-Kelâm*
2. *el-Kevâkıbü'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhâri*
3. *Hâşiyetün alâ tefsîrû'l-Beydâvi ilâ sûreti Yûsuf*
4. *En-Nükûd ve'r-rudûd fî'l-usûl (es-Seb'atü's-seyyâretü)*
5. *Risâletün fî meselet-i kühl*
6. *et-Tahkîk fî Şerhi'l-fevâ'id*

Kirmânî ve Şerhu'l-Ahlâkî'l-Adûdiyye

İslam düşüncesinde ahlâkın bir ilim olarak, felsefenin İslam dünyasına tercümesiyle ortaya çıktığını görmekteyiz. Burada ilim kelimesi ile kast edilen ise, bu ilmin belirli bir konusunun, meselelerinin ve küllî ilkelerinin olmasıdır. Ahlâk ilmi de, iradî davranışlar sergilemesi bakımından insan davranışlarını konu edinmektedir. Bununla birlikte, Platon'dan itibaren felsefe nazârî ve amelî olarak iki kısma ayrılmaktadır. Ahlâk, incelediği konu bakımından amelî felsefenin bir dalıdır. Fakat ahlâk ilminin kaideleri bütün insanları ilgilendirdiği için, amelî felsefenin tamamını kapsamaktadır.⁷

İslam dünyasında felsefenin gelişmesine paralel olarak ahlâk ile ilgili eserlerin de yazılmaya başlandığı görülmektedir. İslam felsefesinin ilk filozoflarından kabul edilen Kindî'nin, *Risâle fî def'ül-ahzân* adlı eserinde ahlâk ilgili ile konulara değindiği ve daha sonra ahlâk ilminin kapsamlı bir şekilde Fârâbî'de ele alındığı bilinmektedir. Daha sonra İbn Miskeveyh gibi isimlerin eserleriyle bu ilmin olgunlaştığı, Tûsî, İcî, Devvânî ve Kınalızâde gibi âlimlerin eserleriyle de yet-

6 İsmail Hakkı Ünal, "Kirmânî", *DİA* (1989), XXVI, s. 65.

7 Harun Anay, *Celâleddîn Devvânî, Hayatı, Eserleri, Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi*, (doktora tezi, 1994), İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 222.

kinleştiği görülmektedir. Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî'si*, İslam ahlâk düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim, *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin daha sonra kaleme alınan *Ahlâk-ı Celâlî* ve Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî* adlı eseri de dahil, felsefî ahlâk çalışmalarının en azından bir kısmının ahlâk ve siyaset felsefeleri üzerinde etkili olduğu görülmektedir.⁸

Üzerine birçok şerhin yapıldığı, İcî'nin *Ahlâki'l-'Adudiyye* adlı ahlâk risalesi için de aynı şey söylenebilir. Risale şekilsel olarak, ahlâk ilminin yetkinlik dönemi eserlerinden olan Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsırî* adlı eserine benzemektedir⁹. İcî'nin bu risalesi kısa olmakla birlikte, oldukça etkili olmuş ve üzerine toplamda dokuz şerh yazılmıştır¹⁰. Son dönemde yapılan tasniflere göre felsefî ahlâk çizgisinde yer alan İcî'nin eserine yazılan şerhler, bu çizginin devamlılığını göstermesi açısından önemlidir. Bu şerhlerden birisi de, İcî'nin öğrencisi olan Kirmânî'nin şerhidir.

Kirmânî'nin şerhini diğer şerhler arasında önemli yapan husus, şerhin bizzat İcî'nin öğrencisi tarafından yazılmış olması ve aynı zamanda ilk şerh olmasıdır. Şerhin İcî ölmeden önce tamamlanmış olması da, şerhi önemli kılmaktadır. Kirmânî şerhinin kendisinden sonra yapılan şerhlere şekil ve tartışılan konular bakımından kaynaklık yaptığı görülmektedir.

Şerhi ilgi çekici kılan özelliklerinden birisi de, erdem-rezilet, ruh-beden ilişkisi, yetkinlik gibi felsefî konuların işlendiği ve felsefî ahlâk içerisinde mütalaa edilen bir eserin, Buhari şerhiyle tanınan meşhur bir hadis alimi tarafından yazılmış olmasıdır. Fakat şarihin bu hususiyetine rağmen, metinde diğer şerhlere nazaran ayet ve hadislere giriş kısmı dışında çok fazla yer verilmediği görülmektedir.

Kirmânî, eserinin başında şerhi yazma amacının, istifade ettiği noktaları belirtmek, tenkit ettiği noktalarda ise bazı eklemelerde bulunmak olduğunu söylemektedir. Her şeyin bir yetkinliğinin olduğunu, insanın yetkinliğinin de ancak ilmî ve amelî güçlerin yetkinleşmesi ile gerçekleşebileceğini söyleyen

8 Harun Anay, *Celâleddin Devvânî, Hayatı, Eserleri, Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi*, s. 219-223.

9 Müstakim Arıcı, "Adududdin el-İcî'nin Ahlâk Risalesi: Arapça Metni ve Tercümesi", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, (Mart 2009), 15, s. 137.

10 Kübra Bilgin, *Şerhu Ahlâki Adudiyye (Metin ve Değerlendirme)*, (yüksek lisans tezi, 2013), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sf. 14-17. Dokuzuncu şerhe proje kapsamında yapılan kataloglama çalışması sonucunda İbrahim Halil Ayten tarafından ulaşılmıştır. Seyfüddin Ahmed el-Ebherî, *Şerhü Muhtasar fî İlmi'l-Ahlâk*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 14b-22b vr., 2131-03.

şârih, buna ilâhî kitapta çeşitli ayetlerde işaret edildiğini belirtmektedir. Amelî hikmetin üç kısma hasredildiğini ve ilkelerini peygamberin şeriatinden aldığı söyleyen Kirmânî, hocasının yolundan giderek eseri dört bölüm halinde düzenlediğini belirtmektedir.

Şerhin birinci bölümünde Kirmânî genel olarak İcî'nin nazârî ahlâk ile ilgili özet olarak yazdığı meseleleri açıklamaktadır. Kirmânî'ye göre ahlâk ilminin konusu, irâdî olarak kendisinden iyi ve kötü fiillerin meydana gelmesi bakımından düşünen nefistir. Ahlâk ise nefsânî fiillerin kendisinden düşünmeksizin, kolaylıkla meydana geldiği bir melekedir. Bu noktada, nefsânî keyfiyetlerin meleke ve hal olarak ikiye ayrıldığını söyleyen şârih, melekenin nefiste yerleşmiş bir sıfat olduğunu söylemektedir, hal ise bu durumun tam tersidir.

Kirmânî, ahlâkın değişmesi konusunda, ittifak ve ihtilaf edilen görüşleri zikrettikten sonra, İcî'nin görüşlerine de uygun olarak huyların değişmesinin mümkün olduğundan bahsetmektedir. Bunun delilinin ise, tecrübe, şeriatin getirdiği hükümler, akıl sahiplerinin ittifakı ve mizaçlara göre yeteneklerin farklılaşması olduğunu söylemektedir. Aristo'dan itibaren kullanılan 'nefsin tabi cismın ilk yetkinliği olduğu' tanımını Kirmânî'de de görmekteyiz. Daha sonra insan nefsinin kuvveleri konusuna değinen şârih, bu ayrımın akli bir sınırlama ifade etmediğini söylemektedir. Her bir kuvvenin erdem ve reziletlerini zikreden Kirmânî, İcî'nin erdem ve rezilet sıralamasını takip etmektedir. Bununla birlikte, erdemlerin nefsânî, (*nefsaniyyât*), bedenî (*bedeniyyât*) ve hârîcî erdemler (*hâriciyyât*) olmak üzere üç kısma ayrıldığını belirtmektedir. Kirmânî, Tûsî'nin adaletin üç erdemi kendinde toplayan bir isim olduğu şeklindeki tanımını zikrederek, İcî'nin tanımının da buna uygun olduğunu söylemektedir.

Ahlâkın korunması ve kazanılması ile ilgili ikinci bölümde, reziletleri ortadan kaldırmanın yollarına ilişkin bilginin, aynı zamanda [faziletleri] kazanmanın keyfiyetine ilişkin bilgiyi gerektirdiğini ve önemli olanın ahlâkî hastalıkları gidermek olduğunu söylemektedir. Kirmânî, İcî'nin bir kimsenin kesb ya da tabiat yoluyla erdem elde ettiği yönündeki fikrinin tartışmalı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü kazanma ve yok etme tabii durumlara taalluk etmez. Ahlâk da değişmesi mümkün olduğundan tabii bir durum değildir.

Üçüncü bölümde Kirmânî, ev yönetimi ile alakalı incelenmesi gereken dört sınıftan bahseder. Bunlar; mal, eşler, hizmetçiler ve çocuklardır. Şârih 'ev' ifade-

siyle kastedilenin kurulu evler, yüksek saraylar ya da yerleşik çadırlar olmadığını, aksine ev halkı arasındaki özel bir oluşum olduğunu söylemektedir.

Kirmânî, dördüncü bölümün devlet yönetimi hakkında olduğunu, yönetimin ise imkân ölçüsünde, faydaların elde edilmesi ve kötülüklerin ortadan kaldırılması için her bireyin ve halkın geneli arasındaki durumların nasıl olması gerektiğinin ve bunun zıddının ortaya çıkmaması için de neler yapmak gerektiğinin bilinmesi demek olduğunu ifade etmektedir. İcî'nin yolundan giderek, toplumların yedi türlü olduğunu ve bu toplumlardan en hayırlısının muhabbet üzerine kurulan olduğunu söylemektedir. Şehrin unsurlarının, kişinin diğerleri üzerinde mutlak bir hakimiyeti (*tasallut*) varsa yönetici (*mâlik*), bu durumun kendi aleyhine olduğu kişi ise (*mâlik*), bu durumun kendi aleyhine olduğu kişi ise yönetilen (*memlûk*), üzerinde bu iki durumun olmadığı kimse ise eşit statüde olanlar (*emsâl*) olduğunu belirtmektedir. Kirmânî bu unsurların özelliklerini ve görevlerini sayarak şerhini bitirmiştir.

Tahkikli Metin ve Tercümesi

Kirmânî'nin şerhi Derya Topalcık tarafından Sakarya İlahiyat Fakültesi'nde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.¹¹ Topalcık, tezine ek olarak şerhin Arapça metnini ve tercümesini eklemiştir. Fakat sadece Hüsnü Paşa koleksiyonundaki nüshaya ulaşıldığından tahkik yapılmamıştır. Dolayısıyla tercümede de bazı yerler atlanmış, bazı yerler de yanlış anlaşılmıştır. Bunun dışında şerh üzerine başka çalışmaya rastlanmamıştır.

Kirmânî'nin *Şerhu Ahlâk-ı'l-'Adûdiyye* adlı risalesi bir Kâle-Ekûlu (قال-أقول) şerhidir. Şerhin bu özelliği tahkik ve tercüme konusunda kolaylık sağlamıştır. Risalenin Türkiye kütüphanelerinde bulunan beş nüshası tespit edilmiş ve tahkik bu beş nüshanın hepsinden faydalanılarak yapılmıştır. Müellif nüshası bulunmayan risalenin Hüsnü Paşa Koleksiyonu'nda bulunan yazması, yazı bakımından daha anlaşılır olduğu için bu nüsha asıl olarak tercih edilmiştir ve varak numaralandırması bu nüshaya göre yapılmıştır. Bu yazma metinde (o) harfiyle atıf yapılmıştır. Bununla birlikte tahkik sürecinde Ömer İşbilir ko-

11 Derya Topalcık, *Kirmânî'nin Şerh-u Ahlâk-ı Adûdiyye Adlı Eseri*, (yüksek lisans tezi, 2007), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

leksiyonunda bulunan nüshanın anlam bakımından daha doğru olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu nüshada müstensihâye ait açıklayıcı notlar da bulunmaktadır. Bu yazmaya ise, metinde (م) harfi ile atıf yapılmıştır. Şehit Ali Paşa Koleksiyonu'nda bulunan nüsha ise, risâlenin sadece yarısını içermektedir ve bu nüshaya (ش) harfi ile atıf yapılmıştır. Reşit Efendi Koleksiyonu'nda bulunan nüsha ise diğerlerine göre fazlaca yazım hatası barındırmaktadır. Ayrıca bu nüshada İcî'nin metinlerine yer verilmemiştir. Diğer bir yazma ise Kayseri Râşid Efendi Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Bu yazmalara da sırasıyla (ر) ve (د) harfleriyle atıf yapılmıştır. Metnin tahkikinde aşağıdaki beş nüshadan faydalanılmıştır:

Nüshalar;

•: Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, 744.

د : Râşit Efendi Kütüphanesi, 1115.

م: Süleymaniye Kütüphanesi, Ömer İşbilir, 49.

ش : Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 2815.

ر: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit efendi, 696.

Risâlenin tercümesinde erdemler, reziletler ve diğer temel kavramlarda birliğin sağlanması için yapılan toplantılardan faydalanılmıştır. Ayrıca, Müstakim Arıcı'nın hazırladığı kavram cetvelinden yararlanılmıştır. Türkçe ve Arapça metinde, başlıklandırmalar bölümün içeriğine göre yapılmıştır.

[MUKADDİME]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla

[1] [1b] Hamd; insanı yaratan, onu erdemler ile süsleyen ve onu rezîletlerden sakındırdıktan sonra kendisinin bilgisine ulaştıran, en etkili vasıtalarla onu yüce mertebelere eriştiren, pek değerli özelliklerle donanmış vasıfları ona uygun gören Allah'adır. Salât ise, sonrakilerin ve öncekilerin en hayırlısı, geniş vadilerin eteklerinden, tüm toplumlara ve kabilelere gönderilen elçisi Hz Muhammed'e ve dini kâideleri keskin kılıçlar ve kesin deliller ile koruyan, büyük lütufların bahşedildiği çok değerli yeteneklerin sahibi ailesine ve ashabına olsun.

[2] Sonra, şüphesiz her şeyin bir yetkinlik (*kemâl*) hali vardır ve bu yetkinliğin meydana gelmesi, ona özgü sıfatların ortaya çıkması ile; yetenekleri (*istidât*) vardır, onunla kendisi için en yetkin olan düzeye yükselir, gücü vardır onunla kendisinden fiiller sadır olur. İnsanın yetkinliği (*kemâl*) ise, ilmî ve amelî (teorik ve pratik) kanunlarıdır. Bu konuda yazılmış –amelî hikmeti ve ahlâkî değerlerin açıklanmasını kastediyorum- hacimli ama bilgisi az, cüssesi gösterişli ama temelleri zayıf çok sayıda kitap gördüm. Fakat bu meselede insanlığın üstadı, on birinci akıl ki derecesinin yüceliği yıldızlara ulaşmış, cesaretinin çokluğu ile feleklerle pazarlık etmiş olan, ümmetin, hakkın ve dinin yardımcısı, azametli efendimizin yazdığı eserin bir benzerini daha görmedim.